

Van kwaad verhalen

Context en praktijk van het justitiepastoraat

Redactie:

Theo de Wit

Evert Jonker

Ryan van Eijk (redactiesecretaris)

Publicatiereeks van het Centrum voor Justitiepastoraat, Tilburg/Kampen

ISBN 978-90-5850-578-1

Eerder verschenen:

F. van Iersel, J. Eerbeek, R. Bijkerk (red.), *Handboek Justitiepastoraat. Context, theologie en praktijk van het protestants en rooms-katholiek justitiepastoraat*, Damon: Budel, 2009. ISBN 978-90-5573-958-5

Dit boek is een uitgave van:

Wolf Legal Publishers (WLP)

Postbus 31051

6503 CB Nijmegen

Tel: 024 355 19 04

Fax: 084 837 67 00

E-Mail: info@wolfpublishers.nl

www.wolfpublishers.com

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de door de Auteurswet 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd (waaronder begrepen het opslaan in een geautomatiseerd gegevensbestand) of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De bij toepassing van artikel 16B en 17 Auteurswet 1912 wettelijk verschuldigde vergoedingen wegens fotokopieën, dienen te worden voldaan aan de Stichting Reprerecht, Postbus 882, 1180 AW te Amstelveen. Voor het overnemen van een gedeelte van deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken op grond van artikel 16 Auteurswet 1912 dient men zich tevoren tot de uitgever te wenden. Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uitgever geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten of onvolkomenheden.

© Centrum voor Justitiepastoraat, Tilburg/Kampen, 2010 / WLP, 2010

Afbeelding omslag: Francisco de Goya, *Duel*

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
<i>Evert Jonker & Theo de Wit</i>	
De wet naleven of luisteren naar de boodschap?	5
Justitiepastor te midden van een veranderend strafrecht <i>Ryan van Eijk</i>	
De opsmuk van het kwaad.	25
Narrativiteit, kwaad en verzoening <i>Theo de Wit</i>	
De justitiepastor als aanklager?	39
Pastorale en theologische aspecten van 'confrontatiepastoraat' <i>Evert Jonker</i>	
Boosheid als kans.	71
Een verkenning met het oog op het justitiepastoraat <i>Marja Terlouw-Sterk</i>	
Herstel!	93
Over hoop die doorgaat tegen beter weten in <i>Jan Bodisco Massink</i>	
De justitiepastor als 'exorcist',	103
over het vieren van 'de verlossing van het kwade' <i>Theo van Dun</i>	
'Die nedergedaald is ter helle'	125
De betekenis van Jezus' nederdaling ter helle voor de hoop op verlossing onder gedetineerden <i>Toke Elshof</i>	
Auteurs	145

Voorwoord

Evert Jonker en Theo de Wit

Deze bundel verzamelt de oogst van een aantal studiedagen in 2010 van het Rooms-katholiek en Protestants Justitiepastoraat. In de derde week van april verzamelden de katholieke justitiepastores zich in conferentieoord Kontakt der Kontinenten voor een tweedaagse over het onderwerp 'Verlos ons van het kwaad', de oude, maar immer actuele vraag naar onze omgang met het kwaad. In dezelfde periode kwamen hun protestantse collega's samen rond het thema 'Slachtoffer zijn; herstelbaar?', de idee maîtresse in het in 2009 verschenen oecumenische *Handboek Justitiepastoraat*. Voor het eerst werd een deel van deze studiebijeenkomsten inhoudelijk voorbereid door het *Centrum voor Justitiepastoraat*, het aan de Universiteit van Tilburg gevestigde oecumenische onderzoekscentrum van de Protestantse Theologische Universiteit en de Tilburgse Faculteiten Katholieke Theologie en Rechtswetenschap.

De inleiders is gevraagd hun bijdragen te bewerken tot een wetenschappelijke publicatie die ter beoordeling kon worden voorgelegd aan een redactie vanuit het centrum, de schrijvers van dit voorwoord.

De bijdragen betreffen zowel de juridische en maatschappelijke context als de praktijk van het justitiepastoraat en raken de *core business* van het justitiepastoraat. Worden geestelijk verzorgers in justitiële inrichtingen in hun werk geconfronteerd met het 'kwaad', of eerder met complexe persoonlijke en sociale problematiek? Vermoedelijk moet het antwoord luiden: met beide, omdat achter een misdrijf dikwijls een moeilijke en tragische levensloop schuil gaat. Maar dan blijft de vraag: wat doen religieus geïnspireerde geestelijk verzorgers in hun werk met gedetineerden in dit opzicht precies? Is het vooral 'pappen en nathouden', zoals sommige geestelijk verzorgers openlijk toegeven? Zijn zij vooral bijstand en troost voor gedetineerden, in naam van een 'lieve' en vergevende God? Of hebben zij tevens een taak als aanklager omdat de God van het Oude en het Nieuwe Testament ook gerechtigheid eist? Zijn geestelijk verzorgers uiteindelijk radertjes in een zichzelf reproducerend systeem dat de bewuste toevoeging van leed als een van zijn mogelijkhedenvoorwaarden kent? Of ligt de eigenlijke taak van de geestelijk verzorger misschien eerder of mede op het gebied van de (religieuze) vormen: is hij of zij een voorganger in de voltrekking van rituelen, ook 'exorcistische' rituelen? Hoe kan 'herstelgericht' pastoraat er in de praktijk uitzien?

Ryan van Eijk schetst eerst de juridische context van het werk van geestelijk verzorgers. Het recht en vooral het strafrecht kan als een antwoord op het 'kwaad' worden beschouwd, voor zover bepaalde daden door het recht als misdrijf zijn gekwalificeerd en vervolgd worden. Tegelijkertijd voegt het strafrecht zelf ook leed en pijn toe, bijvoorbeeld in de vorm van een gevangenisstraf. Van Eijk schetst de positie, mogelijkheden en grenzen van dit antwoord van de kant van het strafrecht, alsook belangrijke recente veranderingen in het strafklimaat.

Theo de Wit richt zich op een soort omkering. Hoe komt het toch, zo vraagt hij zich af, dat veel misdrijven en aangericht onheil in het zelfbewustzijn van de daders worden getransformeerd tot noble ondernemingen, worden ingeschreven in een groot verhaal of juist worden geminimaliseerd tot onbeduidende details? Hij illustreert dit fenomeen aan een voorbeeld uit de politieke geschiedenis en aan de actualiteit van het seksueel misbruik door geestelijken van de Rooms-katholieke kerk. En hij komt tot de conclusie dat het zelfbedrog dat met kwade daden dikwijls gepaard gaat er een paradoxaal bewijs van is dat zelfs de meest ernstige misdaad getuigt van de prioriteit die het goede voor ons heeft.

Evert Jonker gaat de uitdaging aan die gelegen is in de vraag of de geestelijk verzorger wellicht ook een taak heeft als 'aanklager'. Betekent dat geen verdubbeling van de aanklacht voor een gedetineerde, die immers dikwijls reeds door de rechter veroordeeld is, zo vraagt hij zich af. Toch pleit ook hij via theologische noties als 'onderbreking', roeping en aandrang voor een confronterend moment in de taakopvatting van een pastor, al dient hij of zij de valkuil te vermijden van een opdringerig en weinig compassievol optreden. Hij vat zielzorg op als kijken of er iets te bidden valt en verstaat de aanklacht in dit kader als een gebedsmodus.

Marja Terlouw-Sterk signaleert dat nogal wat gedetineerden worstelen met gevoelens van boosheid en woede, emoties die in onze cultuur en ook in de geschiedenis van het christendom niet zelden negatief of ambivalent gewaardeerd worden, dit ten gunste van zelfbeheersing en zelfcontrole. Zij gaat de psychologische en theologische literatuur op dit punt na, en ondervraagt de hypothese dat boosheid wellicht ook getransformeerd kan worden tot een kracht in een proces van herstel en levensvernieuwing, waarin justitiepatroes een bijdrage kunnen leveren.

Jan Bodisco Massink praktiseert de methode van herstelgericht pastoraat vanuit de psychoanalytische droomduidingstechniek die hij toepast op een Bijbeltekst, Psalm 80. Dat impliceert voor pastores ook de opdracht, deze tekst op zichzelf en op de eigen praktijk van

geestelijke verzorging met gedetineerden toe te passen. Wie werkt met gedetineerden heeft te maken met dikwijls getraumatiseerde mensen die leven in een universum waarin de gewone waarden zijn omgekeerd: veiligheid wordt beleefd als onveiligheid, vertrouwen wordt diep gewantrouwd, daders ervaren zich als slachtoffers. Hiermee geconfronteerd wordt het 'herstel ons' uit Psalm 80 ook een smeekbede van geestelijk verzorgers zelf. Zij moeten de kunst beoefenen om de aanslag die het gevangenisstelsel en de vaak hopeloos in hun eigen universum verstrikte gedetineerden doen op ons narcisme en op onze resultaatbehoefte te trotseren. Hoe? Door 'de lof van God te blijven zingen' en ons dus niet door onze desillusies te laten inpalmen.

'Verlos ons van het kwaad', het motto van de katholieke studiedagen, is ontleend aan een gebed, het Onze Vader - wat reeds laat vermoeden dat de (definitieve) verlossing uit het kwaad niet van onze kant wordt verwacht. Theo van Dun geeft een verhelderend inzicht in 'exorcistische' rituelen die in de strijd tegen het kwaad een krachtige verbinding bedoelen te leggen met de goede, verzoenende en verlossende machten van Godswege. Hij vat de verschillende exorcistische rituelen op als mogelijkheden om verlossing van het kwaad te vieren. Hoewel exorcisme in het R.-K. kerkrecht formeel voorbehouden is aan priesters met een bijzondere aanstelling, ziet hij de intenties van exorcisme functioneren in het werk van justitiepastores. Hij beschrijft enkele *home made* rituelen om de boze buiten de deur van hart en cel te houden, zoals een celreiniging en wijst op rituele vormen, zoals boetevieringen en de schuldbelijdenis (*Confiteor*).

Toke Elshof concentreert haar bijdrage op de gevoelens van verantwoordelijkheid, schuld en schaamte bij gedetineerden en de wijze waarop de geestelijk verzorger daarmee kan omgaan. Zij signaleert ook een zekere genadeloosheid die de verwijzing naar de 'eigen verantwoordelijkheid' door het gevangenisstelsel kan betekenen, terwijl de samenleving ex-gedetineerden dikwijls met onverschilligheid of met uitsluiting bejegt, waardoor de terugkeer in de samenleving ook een 'hel' kan zijn. Maar binnen het werk moet ruimte zijn voor zowel bemoediging en troost als confrontatie en aanklacht, theologisch gesproken omdat de christelijke God zowel een God van liefde als een God van rechtvaardigheid is.